

Katedra Rehabilitacji Klinicznej, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie
Chair of Clinical Rehabilitation at the Academy of Physical Education in Cracow, Poland

ANNA MARCHEWKA

***Promotion of health among children and young people mentally
handicapped, realized in special educational centers and workshops
of occupational therapy***

**Idea promocji zdrowia wśród dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo,
realizowana w ośrodkach edukacyjno-wychowawczych i warsztatach terapii zajęciowej**

Współcześnie aż 60 - 70 % ogólnej liczby osób niepełnosprawnych stanowią upośledzeni umysłowo, co w krajach europejskich daje około 3% całej populacji. Powyższy szacunkowy wskaźnik określa wielkość zjawiska (Wyczęsany, 1999), jednak stan świadomości społecznej dotyczący problemów i potrzeb osób upośledzonych umysłowo nie odzwierciedla tej skali.

W starożytności i w średniowieczu, osoby przejawiające cechy upośledzenia umysłowego wyszydzano, wystawiano na pokaz, a nawet uśmiercano. W XVII wieku przyczynę odmiennego zachowania upośledzonych umysłowo zaczęto upatrywać w chorobie, a nie w opętaniu przez „złego ducha”. Sto lat później, po raz pierwszy odkryto, iż istnieją możliwości wychowywania i nauczania tej grupy ludzi. Również w tym czasie zaczęto budować szkoły oraz zakłady specjalne, które jednakże izolowały upośledzonych umysłowo od reszty społeczeństwa, a więc utrwały dystans pomiędzy nimi, a osobami sprawnymi intelektualnie (Kirejczyk, 1981; Mauersberg, 1990).

Współczesne poglądy propagujące idee włączenia w nurt normalnego życia jednostek upośledzonych umysłowo przyniosły wymierne efekty w postaci lepszego przystosowania społecznego oraz wyższego poziomu sprawności fizycznej tych osób (Marchewka, 1999; Marchewka i Dyrka, 2000). Te pozytywne tendencje spowodowały, iż różnorodna aktywność szkolna i pozaszkolna, w tym zajęcia ruchowe, turystyka, terapia manualna, jest coraz bardziej doceniana przez rodziców, pedagogów i decydentów jako istotna działalność wychowawcza i edukacyjna w środowisku osób upośledzonych umysłowo.

Celem pracy jest prezentacja zadań i założeń programowych instytucji wspierających rozwój osób upośledzonych umysłowo, instytucji związanych z Polskim Stowarzyszeniem na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, to jest Ośrodków Rehabilitacyjno – Edukacyjno - Wychowawczych oraz Warsztatów Terapii Zajęciowej, działających w południowej Polsce.

**Zadania i założenia programowe
przykładowego Ośrodka Rehabilitacyjno - Edukacyjno - Wychowawczego
oraz przykładowego Warsztatu Terapii Zajęciowej**

W Polsce do początku lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku problemy osób upośledzonych umysłowo były w dużej mierze prywatnym, wstydlivym problemem rodzin chorych dzieci. Publiczny protest rodziców domagających się dostępu do nauki i wszechstronnej opieki terapeutycznej dla ich pociech spowodował, iż wprawdzie nie pozwolono na rejestrację samodzielnego stowarzyszenia, ale zgodzono się na tworzenie komitetów i kół pomocy dla upośledzonych umysłowo osób, w ramach istniejącego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Osobowość prawną Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym uzyskało dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych. Jego głównym zadaniem statutowym było i jest tworzenie warunków do możliwie pełnego życia społecz-

nego osobom upośledzonym umysłowo we wszystkich wymiarach, a także pomoc rodzinom nie-sprawnych intelektualnie dzieci. Główne formy działania stowarzyszenia to organizacja ośrodków rehabilitacyjno – edukacyjno – wychowawczych, warsztatów terapii zajęciowej, ośrodków wczesnej interwencji, prowadzenie klubów i zespołów artystycznych oraz prowadzenie poradnictwa dla rodzin upośledzonych umysłowo osób.

Ośrodek Rehabilitacyjno - Edukacyjno - Wychowawczy jest miejscem spełniania obowiązku szkolnego, rehabilitacji a także miejscem różnych aktywności pozaszkolnych. Warsztat Terapii Zajęciowej jest miejscem rehabilitacji oraz różnorodnej aktywności manualnej. Obie instytucje działają w oparciu o następujące założenia wynikające z ustawy¹:

- ⇒ ośrodek i warsztat jest placówką pobytu dziennego, czas trwania zajęć wynosi odpowiednio 6 i 7 godzin dziennie przez 5 dni w tygodniu,
- ⇒ członkami ośrodka mogą być dzieci i młodzież z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim, w wieku od 3 do 25 lat, uczestnicy warsztatów muszą mieć ukończony 16 rok życia i posiadać odpowiednie skierowanie od prowadzącego lekarza,
- ⇒ ośrodek, w odróżnieniu od warsztatu, realizuje obowiązek szkolny w grupach tworzonych w oparciu o rodzaj niepełnosprawności oraz zgodnie z indywidualnym programem, przygotowanym przez zespół terapeutyczny,
- ⇒ ośrodek i warsztat prowadzi rehabilitację indywidualnie i grupowo uwzględniając potrzeby uczestników,
- ⇒ terapeuci ośrodka prowadzą zajęcia w pracowniach: plastycznej, logopedycznej, terapii psychologicznej, stolarskiej, rehabilitacyjnej oraz muzycznej. Terapeuci w warsztatach prowadzą zajęcia w pracowniach: komputerowo-internetowej, rękodzieła artystycznego, aktywności twórczej, gospodarstwa domowego, drewna i rehabilitacyjnej. Na jedną osobę personelu, pracującą bezpośrednio z uczestnikami, w ośrodku przypada 2 uczestników, w warsztacie 5 uczestników,
- ⇒ ośrodek i warsztat zgodnie z ustawą z dnia 29 sierpnia 1997r. o ochronie danych osobowych posiada i prowadzi stosowną dokumentację,
- ⇒ w obu jednostkach zespół terapeutyczny dokonuje nie rzadziej niż raz na pół roku oceny indywidualnych efektów terapeutycznych, modyfikuje program terapeutyczny powiadamiając o tym rodziców lub opiekunów,
- ⇒ uczestnik warsztatu może wziąć udział w tzw. „treningu ekonomicznym” może otrzymać do swojej dyspozycji środki finansowe w wysokości nieprzekraczającej 20% najniższego wynagrodzenia.

Ośrodek jest miejscem realizacji obowiązku szkolnego, dlatego też ta forma działalności finansowana jest z części oświatowej subwencji ogólnej Ministerstwa Edukacji Narodowej. Środki na ten cel przekazywane są przez Starostwo Powiatowe na konto jednostki prowadzącej ośrodek, która jest zobowiązana do prowadzenia wydzielonej księgowości analitycznej oraz składania pełnego rozliczenia rocznego, a także przekazywania miesięcznych informacji o liczbie dzieci realizujących obowiązek szkolny.

Działalność rehabilitacyjna ośrodka finansowana jest ze środków miejscowego Oddziału Narodowego Funduszu Zdrowia. Środki przekazywane są po wcześniejszym przesłaniu sprawozdania miesięcznego z wykonania usług rehabilitacyjnych. Działalność warsztatu jest finansowana ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Udział w kosztach prowadzenia ośrodka i warsztatu ponoszą również urzędy gmin, z których dowożeni są uczestnicy zajęć². W obu przypadkach ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych dofinansowywane są cyklicznie organizowane turnusy rehabilitacyjne, imprezy okolicznościowe i integracyjne, a także szkolenia dla rodziców dzieci z deficytem intelektu.

Zasadnicze cele Ośrodków Rehabilitacyjno - Edukacyjno - Wychowawczych i Warsztatów Terapii Zajęciowej w stosunku do wychowanków, rodziców bądź opiekunów to:

- ⇒ rozwijanie psychofizycznych sprawności niezbędnych w życiu i w pracy oraz rozwijanie umiejętności zawodowych umożliwiających podjęcie pracy,

¹ Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z dnia 19 sierpnia 1994r. (Dz. U. Nr 111 poz. 535, art. 7 ust. 1).

² Ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz zmianie niektórych innych ustaw z dnia 27 czerwca 2003r. (Dz. U. Nr 137, poz. 1304, art. 17 ust. 3a).

- ⇒ rozwijanie osobowości uczestników, dbanie o ich kondycję psychiczną, eliminowanie lęków i napięć, wyrabianie gotowości do kontaktów i działania,
- ⇒ rozwój więzi społecznych, zainteresowanie innymi ludźmi oraz uczenie komunikowania się, zainteresowanie otaczającym światem, dokonywanie wyborów, uczenie umiejętności działań w grupie,
- ⇒ rozwijanie indywidualnych uzdolnień i zainteresowań poprzez zastosowanie różnych technik terapii zajęciowej oraz umożliwienie samorealizacji w tych dziedzinach,
- ⇒ pomoc w zrozumieniu przez rodzinę potrzeb rozwojowych, psychicznych i społecznych upośledzonego umysłowo dziecka,
- ⇒ pomoc rodzinie w radzeniu sobie ze stresem i niewątpliwie trudną sytuacją życiową,
- ⇒ kształtowanie korzystnych postaw społecznych wobec ludzi upośledzonych umysłowo w środowisku lokalnym.

W Ośrodku Rehabilitacyjno - Edukacyjno - Wychowawczym obok dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu umiarkowanym i znacznym uczą się również dzieci upośledzone umysłowo w stopniu głębokim, które do połowy lat dziewięćdziesiątych były poza systemem oświaty. Dopiero w 1997 roku uregulowano ustawowo prawo do nauki dla tej grupy osób zgodnie z ich potrzebami i możliwościami³.

Warsztat Terapii Zajęciowej, realizuje zadania w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej, zmierzające do ogólnego rozwoju i poprawy sprawności, czynników niezbędnych do prowadzenia przez osobę niepełnosprawną w miarę możliwości niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia⁴.

PODSUMOWANIE

Zgodnie z Kartą Praw Osób Niepełnosprawnych 5 osoby upośledzone umysłowo, na równi z innymi rodzajami niepełnosprawności, posiadają prawo do wszechstronnej rehabilitacji mającej na celu adaptację społeczną oraz posiadają prawo do pomocy psychologicznej, pedagogicznej i innej, umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji ogólnych i zawodowych.

Według opinii organizacji pozarządowych i rodziców nie ma w Polsce właściwie zabezpieczonego dostępu do kompleksowej, wielospecjalistycznej, ciągłej i długookresowej edukacji i rehabilitacji, dostosowanej do potrzeb dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Tylko około 40% dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim objęte jest opieką edukacyjną i rewalidacyjną w przedszkolach i szkołach specjalnych⁶, chociaż podstawy prawne edukacji w Polsce⁷ zapewniają wszystkim dzieciom ze stwierdzoną niepełnosprawnością intelektualną, bez względu na stopień upośledzenia, możliwość edukacji traktowanej jako spełnianie obowiązku szkolnego oraz uzyskiwania dodatkowej specjalistycznej pomocy w celu poprawy rozwoju.

Bardzo trafną i wielopłaszczyznową odpowiedzią na powyżej sygnalizowany problem jest idea promocji zdrowia realizowana, przez rodziców i organizacje pozarządowe, poprzez tworzenie ośrodków rehabilitacyjno - edukacyjno - wychowawczych i warsztatów terapii zajęciowej, jednostek, które przez swoją kompleksową działalność wypełniają po części lukę w systemie edukacji i opieki w stosunku do rodzin borykających się z problemami wychowania dzieci z deficytem intelektualnym.

PIŚMIENNICTWO

1. Kirejczyk K. Upośledzenie umysłowe – Pedagogika. PWN, Warszawa, 1981.

³ Dz. U. Nr 114 z dnia 30 stycznia 1997 roku.

⁴ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 30 września 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad tworzenia, działania i finansowania WTZ (Dz. U. Nr.167 poz.1376)

⁵ Uchwała Sejmu RP z 1 sierpnia 1997 r.

⁶ Raport Krajowy Polska 2002. Prawa Człowieka w Odniesieniu do Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną, Inclusion Europe Europejskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Intelektualnie i ich Rodzin, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, 2002.

⁷ Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991r. (Dz.U. z 1996r. nr 67 poz. 329 z późn. zm).

2. Marchewka A. Special Olympics and sports-recreative activities as a means to adaptation and social integration of seriously mentally handicapped persons. In: Sport in Rehabilitation of the Disabled, by Jan Ślężyński. Polish Association of Disabled People, Cracow, 1999, 351-354.
3. Marchewka A., Dyrka U. Uczestnictwo w olimpiadach specjalnych a rozwój motoryczny i dojrzałość społeczna młodzieży umysłowo upośledzonej w stopniu umiarkowanym. Fizjoterapia; 2000, 4; 8; 21-23.
4. Mauersberg St. (red). Dzieje szkolnictwa i pedagogiki specjalnej. PWN, Warszawa, 1990.
5. Wyczasany J. Pedagogika upośledzonych umysłowo. Wybrane zagadnienia. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 1999.

STRESZCZENIE

Różnorodna aktywność szkolna i pozaszkolna, w tym zajęcia ruchowe, turystyka, terapia manualna, jest to coraz bardziej doceniana przez rodziców, pedagogów i decydentów działalność wychowawcza i edukacyjna, realizowana w środowisku osób upośledzonych umysłowo.

Ośrodki Rehabilitacyjno – Edukacyjno - Wychowawcze oraz Warsztaty Terapii Zająciowej są to ważne społeczne instytucje działające na rzecz poprawy zdrowia i jakości życia osób upośledzonych umysłowo.

Prezentacja zadań i założeń programowych wymienionych wyżej instytucji, działających jako agendy Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym w południowej Polsce, jest głównym celem przedmiotowej pracy.

SUMMARY

Different school and extra school actions such as motorial activity, tourism, manual therapy is now more and more respected by parents, educators and decision-makers as important factors of education in environment of mentally handicapped persons.

Special Educational Centers and Workshops of Occupational Therapy are very important social institutions improving the health and quality of life of mentally handicapped people.

Introduction of programmatic assignments of those over mentioned institutions, acting in the south of Poland as departments of Polish Association for the People with Intellectual Disability is the main aim of this work.